

ADRIANO CERRI

Pizos universitetas
adrianocerrri@gmail.com

Skaitvardinis ir neskaitvardinis *vienas* M. Mažvydo raštuose

Gerai žinomas dalykas, kad *vienas* – savotiška leksema, daugelyje kalbų atliekianti ne tik skaitvardžio, bet ir būdvardžio, įvardžio, artikelio funkcijas. Taip pat žinoma, kad dabartinėje lietuvių kalboje šio žodžio vartojimus galima priskirti trimis gramatinėms klasėms, t. y. skaitvardžių, būdvardžių ir įvardžių klasei (žr. DLKŽ). Tačiau šios leksemos daugiareikšmingumas senojoje lietuvių kalboje iki šiol mažai tyrinėtas. Šio pranešimo tikslas – išanalizuoti žodžio *vienas* įvairias reikšmes ir funkcijas Martyno Mažvydo raštuose.

Analizuojant visus M. Mažvydo raštuose esančius leksemos *vienas* pavyzdžius, parodoma, kad jo vartojimas sudėtingesnis, nei nurodo Urbas (1996). Anot Wiese (2003), skaitvardinius vartojimus galima suskirstyti pagal tris funkcijas: i. kiekinę, ii. kelintinę ir iii. nominalinę. Visos šios funkcijos paliudytos ir Mažvydo raštuose. Neskaitvardinių vartojimų analizė rodo, kad *vienas*, kaip būdvardis, visada vartotas apribojančiąja reikšme (= „vienintelis“) ir niekada – aprašomąja reikšme (= „vienatvėje“). Ypač daug dėmesio skiriama nestandartiniam atvejui, kur *vienas* vartotas kaip nežymimasis artikkelis:

Buwa wienas wijras teisuus

Prastibiejie sawa labai baisus [...] (Gesmes Chrikščoniskas II 430₇₋₈).

Michelinio (2000) nuomone, šios, naudojantis Jobo knyga sukurtos, giesmės šaltinis – lenkų himnas *Wszzechmo-gący Pánie miły*. Čia taip pat įdomiai atsiranda skaitvardžio *ieden* ‘1’ artikelio funkcija: *Był mąż ieden spráwiedliwy, / W prostości swey bárzo boiaźliwy [...]*. Reikia pabrėžti, kad tokio „artikelio“ nėra nei lietuvių, nei lenkų tų laikų Biblijos vertimuose. Giesmės šaltinio nustatymas paaiškina reiškinių kilmę, tačiau neatsako į klausimus:

- Kodėl artikkelis pavartotas būtent šioje giesmėje, o Biblijos vertimuose – ne?
- Ar čia Mažvydas griežtai laikėsi lenkiško originalo?
- Jei artikkelis atsirado tik dėl lenkų kalbos įtakos, kaip paaiškinti faktą, kad lietuvių sakinio žodžių tvarka skiriasi nuo šaltinio?

Atsakymus į šiuos klausimus galima nors iš dalies surasti nagrinėjant pagrindinius teksto broūzus. Stengiamasi nurodyti, kad giesmių teksto tipologija turi nemažai ryšių su sakytine literatūra. Atrodo, kad aukštos meninės vertės neturinčio žanro arba su sakytine kalba labiausiai susijusioje literatūroje toks „pristatymo“ artikkelis yra gyvas reiškinys. Daug pavyzdžių galima surinkti iš pasakų lobyno, pvz., *Gyveno vienas karalius, Buvo vienas turtingas ponas*, ir pan. Dėl to manytina, kad artikkelinio *vienas* atsiradimas Mažvydo giesmėje turi būti paaiškinamas tiek pagal lenkų kalbos įtaką, tiek pagal pačios lietuvių kalbos vidinę sistemą.

Paskutinis neskaitvardinio vartojimo atvejis, apie kurį bus kalbama, paimtas iš *Formos Chrikstima* (1559): *ne est wiens wandŭ prastas*. Iš palyginimo su panašia ištrauka *ne esti tektai prastas wąnduo (Catechismusa prasty Szadei 24₅)* aiškiai matyti, kaip *wiens* šiuo atveju yra prieveiksmio *tiktai* sinonimas. Verta pažymėti, kad šitas lietuviškas įrodymas tvirtina Dini'o (2014) išvadą dėl pr. *ains* prieveiksminės reikšmės sakinyje *ains tickars vnds* (Ench 61₁₉₋₂₀).

Literatūra

Dini, P.U. “ins undeudsche gebracht”. Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreussischen Kleinen Katechismus, Berlin-Boston, 2014.

Michelin, G. Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai, Vilnius, 2000.

Urbas, D. Martyno Mažvydo raštų žodynas, Vilnius, 1996.

Wiese, H. Numbers, Language, and the Human Mind, Cambridge, 2003.